

a költészet „értelmét“ — s hozzáteszem azonnal: vajon nem badarság-e mindez?

Lehet; a történelem azt bizonyítja. De a tényekből is valami elsöprő katarzis árad, amit én is éreztem az életemben: mindnyájan felelősök vagyunk, akiknek megadatott, hogy éljünk és dolgozzunk.

Félórával később a Treptow-parkban, a szovjet katona gigantikus emlékműve előtt: már alkonyodott, homály úszott a levegőben. Kissé megszegyenülten veszem tudomásul, hogy itt is van kilátó-terasz, a szimbolikusan ide temetett ötezer katona sírjára és a mauzóleum felé néz. Másfajta béke ez, ami itt lengedez, de ez is béke. Teljes erővel harsog a tényekből áradó heroikus szimfónia: itt el sem hallgathat soha. Mégis: micsoda nyugalom, micsoda csend... Félseg a néző és levert, viaskodnak benne az érzések.

Fű, fű, fű... csak sarjadjon. Fák, fák... nőjenek. Emberek, emberek, emberek... éljetelek.

SZÁSZ JÁNOS

Nyugati kiszállás

Aradon átszálltunk a személyre. A fülkében fekete fejkendős néne ült, nyomban szóba elegyedett velünk. Mondta, hogy gátaljai, meg hogy „én lelkem inkább a pusztá kenyeret, de a mások kosztját soha“. Azután megállt a vonat a sági állomáson. Mi is, a néne is szóltanul hallgattuk a tücskök ciripelését. Mi — a feleségem s jómagam — kissé meghatottan. Messziről jöttünk, Európában jártunk, s most újra — végre? ismét? megint? — találkoztunk a cirpelő tücskökkel. Ott kinn nem hallottuk őket. Bizonyára nem vesztek ki ott sem. Talán csak a mi fülünkkel volt valami baj. Nem számít. Cirpeltek a tücskök és mi tudtuk, hogy hazaérkeztünk. Európába...

Amióta hazajöttünk, minden harmadik ismerősünk megkérdi: mit hoztatok? Mondjuk, hogy könyveket és néhány lemezt, mire csak nevet minden harmadik ismerősünk. Előbb nevet, aztán bosszankodik. Mustrálja a rajtunk lévő inget, blúzt, és megkérdi, hogy párizsi-e. S amikor azt mondjuk, hogy hazai, legyint minden harmadik ismerősünk, s ezzel faképnél hagy. Sebj, mondjuk, valamit mégiscsak hoztunk...

Utazni jó, mert kicsi a világ. Allok például a bécsi állomás előtt a téren — már neve is szívdobogtató: Europaplatz —, feleségem elment telefonálni, őrzöm bőröndjeinket, egyszer csak odalép hozzám egy igen csinos fiatal leány és megkérdi, hogy „bocsánatot kérek, nem Szász János tetszik lenni?“ A tárgyzerű igazság híve lévén, bölintok. A szép lány azt mondja: „Olvastam a könyvét“. Mire én habogok, és lelkem mélyén megszólal egy furcsa hang: „Ismernek Európában“ — mondja. A leány még mindig ott áll előttem, és szempillantás alatt tisztázza a „kérdést“. „Én is a Mozart utcában lakom Bukarestben, onnan ismerem magát.“ Egy bécsi nagynéni is előkerül a Volkswagenjával, és szempillantás alatt elrabolja tőlem... Európát.

Mégis, mit hoztunk? Még a fényképeket is alul- és túlexponáltuk. A vonatjegyeinket eldobtuk. Igaz, beszélgettünk néhány emberrel, mondjuk Asturiasszal, Frénaud-val és Paul Celannal, de hát cuccot nem hoz-

tunk, s így most már tudva tudjuk, hogy le vagyunk bukva. De mi mindannyian mégse — Asturias meg a többiek is melegen (ja, ezek a nyelvi klisék) érdeklődtek, mit csinálunk. S noha az egyik Nobel-díjas, a másik a francia, a harmadik a német költők élő legnagyobbika, furamód nem érdekelte őket, miféle holmit viselünk, annál inkább az, hogy mivel kereskedünk. Magyarán, mi van a fejünkben, a mienkben s a mieinkében. Igyekezünk elmondani. Ezt vittük, és ezzel jöttünk vissza. Frénaud-tól új francia kifejezést is tanultunk. Septchateaux-ról beszélt, s mi csak későre jöttünk rá — feleségem német anyanyelvű képzelőerejének hála —, hogy tulajdonképpen Erdélyről van szó. Egyébként is — igazán nem önámítás — jó volt elbeszélgetni Frénaud-val bukaresti, Brassáival brassói, Daix-szel kolozsvári, Étienne Hajduval tordai, Asturiasszal moldvai, Wurmserral kendilónai, Guillewickel mogoşoaiai élményeiről és emlékeiről.

No igen: a világ valóban kicsi. A párizsi metróban valaki Proustot olvas, és én Deák Tamásra gondolok, akit egyszer kitémadtam, amiért Proust szereti. És megkövetem ott abban a zsúfolt és bűdös földalatti vonatban, mely az Étoile felé fut velem, miközben én — kicsi a világ — Kolozsváron járok. Azután: ismeretlen úr érdeklődik váradi és bukaresti ismerősök iránt valahol Bécs és a La Manche csatorna között. De a világ nemcsak ezért kicsi, hanem mert ismerős: így kettéosztva is sok azonos gondban fő, s ha érdemes volt útra kelni, hát nem egyébert, mint azért, hogy az ember ezt megtapasztalja. Mint köztudott az Eiffel-torony igen magas. Nem mentünk föl, mert hét frankunkba került volna. Többször is találkozunk vele, a tövében is jártunk. Ingyen és bérmentve.

Furcsa, hogy mennyi emléünk van arról, amit még sohasé láttunk. Ebben jórészt az irodalom a ludas. Meg egyfajta irodalmi legendakör, melynek istenei benépesítik Európát: ha az ember végigsétál a Grabenen, tüstént Kassákra vagy Gábor Andorra gondol, a kommün utáni bécsi emigrációra nyilván, s benne a mi Gaál Gáborunkra. Ez a legendakör népesíti be aztán Párizst is, meg Rómát. Érdekes, Münchent nem. Talán mert oly színtelenül-szagtalanul épült újjá, és jellegtelen új házai között az az érzésed támad, hogy sehol se jársz. Hívogatod, ébresztgeted Thomas Mann emlékét, de inkább csak kötelességből, a társítások indukciója gyöngye, mert nincs mi arra serkentsen, hogy képzelődj, vagyis képet teremts az emlék és a látvány találkozásából.

Az irodalom megbízható idegenvezető. Még a Michelin mindentudó könyvénel is jobb, pedig anélkül igazán nehezen lehet mozogni a párizsi Bakonyban. No igen, máris itt vagyunk Ady Bakonyában. S ha már ott vagyunk, rögvest József Attila szavai is fölcsendülnek. Előbb — érthető — franciául: „Il n'a deuil, il tue, il vainc. Dont seul le parti prend soin . . .” Azután magyarul is: „Minden halál és semmi gyász, akire csak a párt vigyáz . . .” Dúdol a párizsi szél, és most már érthető, miért dúdolta Attila is minden harmadik sorában azt, hogy „parapamm paramm papamm”. S a metro egyik állomásán Radnóti is megszólal: „Hol vagytok ó, felzengő állomások: Chatelet — Cite, St. Michel — Odeon! s Denfert-Rocherau, — úgy hangzol mint egy átok. Térkép virágzott foltos nagy falon. Hol vagytok ó! — Kiáltok. Hallgatózom. És zúgni kezd a test-szág és az ózon.”

Betéve tudom ezeket a sorokat, de sohasem értettem, miféle térkép virágzik a foltos falon. Most már tudom, hogy e szürrealistának tetsző kép

köznapian realista: a metró málló falain lévő hálózati térképről van szó. S miért zúgna a testszag? Miféle képzavar ez? Ez is a metró, a zsúfoltan zúgó földalatti, az ózon pedig a kortyolni való levegő a pokoljárás után a fölszínen. Más: hetekig jártam mindennap a Boulevard Bourbonon kövein. Egyszer csak megszólalt Illyés Gyula: „Anna, Anna ezt dúdolom végig a Bulvár Bourbonon.“ Már tudtam, hol-merre járok. Egy utolsó példa: Közel a Palais Royalhoz kicsi utca: rue de l'Echelle. Patinás, régi házak. A név ismerős, mintha már jártam volna itt, mintha már egyszer, valamikor nagyon régen... Megvan! Lucien Rubempré szállt meg itt Angoulême-ből jövet Bargetonnéval.

Semmi se változott volna? Minden megváltozott. És Párizs mégis a régi. De változásaira ismét vigyázó szemmel figyelt föl a világ. Róma továbbra is örök. De falai közt újdonszelek fujdogálnak. Az isteni Firenzében társadalmi elégedetlenség skandál szabálytalanul klasszikus verset. Velencében a gondolóknak nászutasok álmodoznak, de lakosai baloldalt álmokkal kacérkodnak. Az áruval dugig megrakott Münchenben egyetemisták tízezre kelt birokra a rendőrséggel.

Néhaj lánglelkű Kuncz Aladár annak idején a fény városából egyenesen a Fekete Kolostorba került. Szerény utódját kegyelte a szerencse: semmit sem kellett áldoznia azért, hogy láthassa a szépséges fényeket és a fekete árnyakat, amelyek büszkén és bőszen villognak Európa terein és felhőkkel viaskodó égén.

Szerpentin (Asztalos Sándor felvétele)